

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра економічної теорії, інтелектуальної
власності та публічного управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ПРИНЦ ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 342.5
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В РЕФОРМУВАННІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

В. А. ПРИНЦ
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ЗОЛОТНИЦЬКА Юлія Вікторівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **Прінца Володимира Анатолійовича**
допущений до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від « ____ » березня 2022 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Якобчук В.П.
(прізвище ,ім'я, по батькові)

« ____ » березня 2022 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Прінц Володимир Анатолійович захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК _____
(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Пугачова Н.С.
(прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Прінц В.А. **Реалізація принципів місцевого самоврядування в реформуванні територіальних громад.** – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2022.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретико-методологічні засади принципів місцевого самоврядування в контексті реформ.

У роботі визначено сутність принципів місцевого самоврядування в Україні та розглянуто повноваження та сферу діяльності органів місцевого самоврядування. З'ясовано сучасні тенденції розвитку принципів місцевого самоврядування у світі.

Окрема увага приділена напрямкам удосконалення реалізації територіальними громадами принципів місцевого самоврядування в умовах реформ.

Ключові слова: місцеве самоврядування, принципи місцевого самоврядування, органи місцевого самоврядування, механізм реалізації функцій системи органів місцевого самоврядування.

SUMMARY

Prints V.A. **Implementation of the principles of local self-government in local communities reforming.** – Manuscript qualification work.

Qualification thesis for the Master's Degree in Specialty 281 – Public Management and Administration. – Polissia National University, Zhytomyr, 2022.

The qualification work investigates the theoretical and methodological foundations of local self-government principles in the context of reforms.

The paper defines the essence of the principles of local self-government in Ukraine and examines the powers and sphere of activity of local self-government bodies. The modern tendencies of development of principles of local self-government in the world are found out.

Special attention is paid to the directions of improving the implementation of the principles of local self-government in the conditions of reforms by territorial communities.

Key words: local self-government, principles of local self-government, local self-government bodies, mechanism of realization of functions of the system of local self-government bodies.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	7
1.1. Місцеве самоврядування як форма децентралізації влади.....	7
1.2. Класифікація і характеристика принципів місцевого самоврядування в Україні.....	11
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	15
2.1. Реформа місцевого самоврядування та територіальних громад.....	15
2.2. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування в діяльності територіальних громад	18
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	23
3.1. Удосконалення механізмів розвитку дієвих та самодостатніх територіальних громад на основі системного підходу	23
3.2. Реалізація територіальними громадами принципів місцевого самоврядування в умовах реформ.....	27
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34
ДОДАТКИ.....	44

ВСТУП

Актуальність теми. Місцеве самоврядування є одним із важливих елементів життєдіяльності та розвитку держави і суспільства, а втілення в життя принципів місцевого самоврядування – важливий крок до становлення і розбудови правової держави та повноцінного громадянського суспільства. Дослідження принципів місцевого самоврядування в умовах реформування територіальних громад зумовлене тим, що їх проголошення є недостатнім, необхідно створити реальні механізми їх реалізації в умовах реформ відповідно до міжнародних стандартів.

Зазначена проблематика набуває актуальності у зв'язку зі здійсненням реформи місцевого самоврядування, необхідності досягнення збалансованості інтересів держави з інтересами регіонів та окремих територіальних громад, а також стимулюванням соціально-економічного зростання територій.

Зазначена проблематика перебуває в полі зору багатьох учених. Її різні аспекти досліджували такі вчені, як: В.М. Вакуленко, О.І. Васильєва, З.С. Варналій, В. Є. Воротін, М. І. Долішній, В. Ю. Керецман, О. Б. Коротич, В. С. Куйбіда, А.П. Лелеченко, О.Ю. Лебединська, Ю. В. Макогон, Н. А. Мікула, А. І. Мокій, С. А. Романюк, В. І. Чужиков та ін.

Незважаючи на цінність проведених досліджень присвячених проблематиці принципів місцевого самоврядування, малодослідженими залишаються питання ефективності втілення вже існуючих принципів місцевого самоврядування та запозичення нових засад розвитку територіальних громад.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних положень та формуванні практичних рекомендацій щодо реалізації основних принципів місцевого самоврядування в контексті реформ територіальних громад в Україні.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких **завдань:**

- розкрити поняття, ознаки та природу принципів місцевого самоврядування, їх становлення та розвиток;
- дослідити сферу функціонування та нормативно-правове забезпечення діяльності територіальних громад;
- розкрити роль міжнародних стандартів у формуванні принципів місцевого самоврядування в Україні;
- розглянути напрями розвитку територіальних громад в умовах реформ в Україні;
- дослідити актуальні питання реалізації принципів місцевого самоврядування в діяльності територіальних громад.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації принципів місцевого самоврядування на рівні реформування територіальних громад в Україні.

Предмет дослідження – реалізація основних принципів місцевого самоврядування в контексті реформ.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання в практичній діяльності територіальних громад, при прийнятті управлінських рішень в подальшому реформуванні соціальних, економічних, екологічних відносин, а також в діяльності органів місцевого самоврядування.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота побудована за стандартною структурою та складається зі вступу, трьох основних розділів, загальних висновків та списку використаних джерел (83 найменувань).

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Місцеве самоврядування як форма децентралізації влади

Однією із загально визнаних ознак сучасної демократичної держави є присутність в ній системи органів місцевого самоврядування, що функціонує на основі відповідного механізму. Саме тому, стаття друга Європейської хартії місцевого самоврядування зазначає, що принципи місцевого самоврядування повинні бути визнані в законодавстві країни і за можливості – в її Конституції.

У процесі утвердження конституційної держави, ідеї місцевого самоврядування стають за важливістю з такими суспільно-політичними явищами та інститутами, як права та свободи людини, суверенітет народу, парламентаризм, розподіл влади, а згодом перетворюються в невід'ємний елемент європейського конституціоналізму та посідають місце в національних конституційно-правових доктринах.

Місцеве самоврядування є одним із найбільш важливих принципів здійснення владних функцій в суспільстві та державі. Поруч із принципом поділу державної влади воно визначає систему управління сучасної правової держави. Більше того, історія не знає прикладів існування правової держави, яка не забезпечувала би реального та ефективного функціонування системи місцевого самоврядування [7, с. 210].

Місцеве самоврядування в Україні сьогодні є багатограним та комплексним політико-правовим явищем. Його можна характеризувати з різних сторін. Виходячи з аналізу насамперед Конституції України, місцеве самоврядування можна розгляди як:

- 1) одну із засад конституційного ладу;
- 2) певну форму народовладдя;
- 3) як право жителів місцевої громади на самоорганізацію.

Європейська хартія місцевого самоврядування (ст. 3) дає визначення місцевого самоврядування як «...права і реальної здатності органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину публічних справ і управляти нею, діючи в межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення» [28].

Ст. 140 Конституції України подає поняття місцевого самоврядування як «право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України, а також те, що місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою у двох основних формах [38]:

- 1) безпосередньо;
- 2) через органи місцевого самоврядування».

Це положення дозволяє сприймати місцеве самоврядування, за своєю сутністю, як відособлений інститут суспільного і державного механізму, специфічною формою публічної влади, яка «відрізняється від державної влади тим, що їй властиві: особливий суб'єктно-об'єктний склад, своя структурна організація, порядок формування її органів територіальним колективом, спрямованість на вирішення місцевих справ, локальний інтерес в основі її функціонування, системний і підзаконний характер, відсутність «силових додатків» [9, с. 5-6].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» деталізує такі конституційні положення та логічно їх розвиває. У ст. 2 Закону України йдеться про поняття місцевого самоврядування, як «гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [65].

Виходячи із такої дефініції, можна окреслити декілька позицій щодо визначення сутності місцевого самоврядування в Україні через деталізацію його окремих складових, а саме:

1. В Україні державою визнається можливість існування інституту місцевого самоврядування. Держава це робить у формі визнання за територіальними громадами окремого, тільки їй притаманного, права.

2. Місцеве самоврядування в Україні є правом, тобто певними соціальними можливостями територіальної громади. Правом на самостійне вирішення певних питань місцевого значення.

Це право територіальних громад гарантоване державою. Іншими словами, держава не тільки визнає місцеве самоврядування, а й повинна його забезпечити. Здійснити це держава може різними шляхами: правовий (прийняти відповідні закони), організаційний (допомога у створенні та функціонуванні місцевих органів), фінансовий (грошові дотації зі сторони держави до місцевих бюджетів), матеріально-господарський (передача у власність місцевих громад будівель, майна, землі) тощо.

Місцеве самоврядування в Україні – не тільки гарантоване державою право, а реальна здатність територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Йдеться про те, що держава має не тільки визнати це право громади, не тільки його гарантувати через систему відповідних заходів. Діяльність держави в цьому випадку повинна в підсумку призвести до реальної можливості територіальною громадою вирішувати місцеві питання.

Самостійність громад визначається їх правом вирішення питань на зборах, віче, тобто безпосередньо, або ж через відповідні органи місцевого самоврядування з обов'язковим залученням їх посадових осіб.

Коло (обсяг) питань, які можуть самостійно вирішувати територіальні громади, визначене межами Конституції і законів України. Громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад [16, с. 267-268].

Будь-які обмеження права громадян України брати участь в місцевому самоврядуванні залежно від їх релігійних та інших переконань, раси та кольору шкіри, статі, етнічного та соціального походження Законом заборонено.

Ідеї самоорганізації громадян за місцем проживання при здійсненні влади на місцях були відомі з давніх часів. Вони завжди були в процесі загальнодемократичного розвитку людства. А після Великої французької революції місцеве самоврядування (як цивілізована та демократична форма самоорганізації громадян по місцю проживання) разом із парламентаризмом, розподілом влади, народним суверенітетом, правом людини стали «стовпами», основою утвердження нової демократичної конституційної держави.

У літературі сьогодні в основному зважають на декілька основних теорій місцевого самоврядування (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Теорії місцевого самоврядування та їх зміст

В основі більшості сучасних теорій місцевого самоврядування лежить концепція «community government», що означає управління від імені місцевої громади і разом з нею. Її автори Дж. Стюарт, Дж. Стокер ґрунтуються на залученні місцевого співтовариства до управлінського процесу й підвищення політичної ролі місцевого самоврядування [25, с. 83].

1.2. Класифікація і характеристика принципів місцевого самоврядування в Україні

Згідно з положеннями Конституції України органи місцевого, самоврядування – це самостійний вид органів публічної влади, які не належать до системи органів державної влади. Звідси слідує, що органи місцевого самоврядування і органи державної публічної влади є двома наскільки це можливо актономними та самостійними підсистемами, які разом з іншими органами місцевого самоврядування складають загальну систему влади в державі Україна [33, ст. 5, 19, 38 та ін.].

Основні принципи місцевого самоврядування, як вже зазначалось закріплені в Конституції України, а також в Європейській хартії місцевого самоврядування, Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні” є принципами однорівневого типу. Їх класифікація може бути різноманітна, але вони не можуть бути вибудовані за єрархічними принципами. Можна класифікувати, зводити в різні групи, але жодної підпорядкованості вони не містять.

Вивчаючи принципи державного управління, Г.Атаманчук сформулював вимоги, яким вони мають відповідати. Принципи місцевого самоврядування також повинні відповідати таким вимогам, як: відображати об’єктивні закономірності, відносини і взаємозв’язки територіального самоврядування; специфіку територіальних громад, його відмінність від інших видів державного управління; характеризувати відносини і взаємозв’язки в територіальному самоврядуванні; охоплювати закономірності, відносини і взаємозв’язки, які мають загальний, а не частковий характер. Місцеве самоврядування має сенс лише якщо воно реалізується на таких принципах [4, с. 188].

Рис. 1.2. Класифікація принципів організації та діяльності органу місцевого самоврядування

В. Вакуленко, М. Орлатий наголошують, що «...вони окреслені Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні” у ст. 4. Це принципи:

народовладдя, законності, гласності, колегіальності, поєднання місцевих і державних інтересів, виборності, правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування» [30].

На основі вивчення принципів формування і діяльності органів місцевого самоврядування була розроблена їх класифікація (рис. 1.2).

Одним з важливих принципів місцевого самоврядування є фінансова незалежність.

Джерелами фінансових ресурсів регіонального та місцевого розвитку можуть бути ресурси всіх економічних агентів, які можуть бути спрямовані на забезпечення соціально-економічних потреб території, зокрема, фінансові ресурси місцевих та центральних органів влади, приватних суб'єктів господарювання, неурядових організацій, фізичних осіб. А також іноземних держав та міжнародних організацій. Режим таких правовідносин встановлюється Бюджетним кодексом України, яким визначено, що доходи бюджету – це «податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України» [12]. Доходи місцевих бюджетів умовно поділяють на власні (ті, які органи місцевого самоврядування можуть «заробити») та передані (ті, які місцевим бюджетам передають з державного бюджету на безповоротній основі. Їх ще називають міжбюджетними трансфертами). «Значення власних доходів місцевих бюджетів в останні три роки коливається в межах від 45-47% загальних доходів місцевих бюджетів. У 2018 році до доходів місцевих бюджетів надійшло 562,4 млрд грн, з яких 263,5 млрд грн – власні доходи, а 298,9 млрд грн – передані з держбюджету» [74].

Власні доходи місцевих бюджетів формують:

- податкові надходження (забезпечують понад 88% загальної суми власних доходів місцевих бюджетів): частина від загальнодержавних податків

та зборів (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, рентна плата (за користування надрами, видобування корисних копалин і т. п.), акциз з пального та ін.), місцеві податки і збори (податок на майно, єдиний податок, туристичний збір та ін.);

- неподаткові надходження (становлять трохи більше 10% загальної суми власних доходів місцевих бюджетів): плата за видачу ліцензій та дозволів, орендна плата, держмити, штрафи;

- інші надходження: кошти від продажу основного капіталу, цільові фонди, донорські кошти, отримані від ЄС та міжнародних організацій тощо.

Значення того чи іншого джерела доходів в структурі конкретного місцевого бюджету зумовлено специфікою розподілу у Бюджетному кодексі податків та зборів між місцевими бюджетами різних рівнів. Наприклад, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) надходить до бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ), міст обласного значення, районних та обласних бюджетів, а до сільських, селищних бюджетів та бюджетів міст районного значення – ні. Останні ж «живуть» в основному за рахунок місцевих податків.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Реформа місцевого самоврядування та територіальних громад

Важливою умовою забезпечення успішного розвитку держави є раціональна організація її виробничо-господарської та суспільної діяльності в просторі. Основу для такої організації забезпечує адміністративно-територіальний устрій та його параметри – рівень централізації влади, розподіл ресурсів та доступність фінансового забезпечення.

Сьогодні розвиток України є нерозривно пов'язаний із реформуванням її адміністративно-територіального устрою, спрямованого на забезпечення економічної, суспільної та фінансової спроможності кожної адміністративної одиниці – в першу чергу територіальної громади.

Починаючи із 2015 р., у контексті здійснюваних реформ децентралізації відбувається трансформація механізмів та процесів, які супроводжують функціонування та розвиток територіальних громад. При цьому, відбувається укрупнення територіальних одиниць базового рівня, а зараз і районів, надаються певні додаткові повноваження об'єднаним територіальним громадам. Одночасно на них покладаються й обов'язки щодо здійснення більш ефективного управління. Головним інтегрованим критерієм при формуванні ОТГ є так звана “спроможність”. Її сутність розкривається через здатність новоутворених адміністративних одиниць забезпечувати всі процеси щодо функціонування адміністративної, соціальної, економічної та інших підсистем в контексті реалізації власної стратегії розвитку [25].

Станом на 1 січня 2019 р. 3793 із 11215 територіальних громад (34% від загальної кількості базового рівня) увійшли до складу нових адміністративних утворень. Відповідно до цього, вони отримали право переходу на прями міжбюджетні відносини із Державним бюджетом

України і додаткові фінансові преференції. Загалом територія ОТГ склала близько 209,6 тис. кв. км (37,6% від загальної площі країни, без ураховуючи тимчасово окуповані території) [35].

Найбільшу кількість ОТГ було створено в Дніпропетровській та Черкаській областях – 60 і 53 ОТГ відповідно. Найменше – в Закарпатській (6) та Донецькій (11) областях. Склад громад є дуже різноманітний і включає від 2 до 569 населених пунктів. Серед утворених ОТГ переважають сільські громади – 486 одиниць, селищні складають 236, міські – 108 [31].

Відзначимо, що з усіх територіальних громад, які існували до початку реформи, на сьогодні лише в шести областях їх об'єднано більше 50% – Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Хмельницькій і Чернігівській. Менше 10% громад об'єднано лише в Закарпатській області.

Важливою особливістю, на яку звертають увагу експерти та науковці, є той факт, що більшість сільських ОТГ до початку їхнього створення не мала відповідного адміністративного, соціального та економічного забезпечення для реалізації функцій місцевого самоврядування. Окрім того, понад 55% усіх ОТГ сформовано за рахунок об'єднання двох або трьох небагатих сільських громад, що не дає змоги цим ОТГ набути бажаної спроможності. Таким чином, потенційна фінансова спроможність більшості утворених громад викликає сумніви.

Відповідно, усі ОТГ сьогодні перебувають у чотирьох різних статусах, а саме:

1. ОТГ, у яких пройшли вибори місцевої влади і сформовано апарат управління. Такі громади функціонують на основі власних бюджетів і прямих відносин із державним бюджетом. Крім того, вони виконують значну частину повноважень щодо надання адміністративних послуг та реалізації адміністративних функцій. Їх загальна кількість – 705 громад (з них – 399 сільських, 213 селищних і 93 міських).

2. ОТГ, в яких, пройшли перші місцеві вибори, апарат управління 80 сформовано або перебуває на стадії формування, перехід на прямі відносини із

державним бюджетом України відбувся з початку 2019 р. Таких громад – 125 (з них – 88 сільських, 22 селищних і 15 міських).

3. ОТГ, які очікують на проведення виборів, після чого у них буде сформовано апарат управління і отримання права переходу на прямі відносини із державним бюджетом України. Таких громад – 70.

4. ОТГ, які включені до перспективних планів формування об'єднаних громад, що затверджені Кабінетом міністрів України, але які ще не пройшли процедури об'єднання. Для утворення таких громад у першу чергу потрібна політична воля і виконання визначених процедур.

У тому числі це стало можливим завдяки системи бюджетного фінансування. Важливу частину доходів місцевих бюджетів становлять кошти, які їм передають з держбюджету (чи іншого місцевого бюджету) у вигляді дотацій та субвенцій (тобто, міжбюджетних трансфертів). За ці кошти не стягують платню (як, наприклад, за користування кредитом) і їх не потрібно повертати (як позику чи кредит). Необхідність «перекидання» коштів з державного бюджету місцевим зумовлена неспроможністю ОМС профінансувати лише за рахунок власних доходів виконання всіх покладених на них повноважень (утримувати школи, лікарні, житлово-комунальне господарство тощо).

Головною відмінністю дотацій від субвенцій є відсутність обмежень щодо напрямів їх використання. Дотації здебільшого скеровують для фінансування поточних потреб місцевої громади. Хоча варто відзначити, що для ефективного використання коштів, урядовці деякі дотації «прив'язують» до конкретних напрямів використання. Наприклад, додаткова дотація з утримання закладів освіти та охорони здоров'я на здійснення переданих з державного бюджету видатків призначена для здійснення поточних видатків у школах, включаючи зарплату непедагогічного персоналу, та для оплати енергоносіїв в лікарнях, амбулаторіях та інших закладах охорони здоров'я.

Загалом дотацій є порівняно небагато: базова та реверсна, які призначені для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;

стабілізаційна, яка надається для компенсації диспропорцій бюджетів (в основному районів) у зв'язку із появою бюджетів ОТГ, які мають прями взаємовідносини з державним бюджетом; додаткові дотації на окремі цілі (на 2021 рік їх передбачено лише три (медична, освітня, інфраструктурна)). У держбюджеті на 2021 рік на усі дотації для місцевих бюджетів (без врахування реверсної, яку передають з місцевих бюджетів до державного) закладено 25,9 млрд. грн.

Впродовж 2014-2021 років зроблено суттєві кроки зі створення законодавчого забезпечення реформування територіальної організації влади, насамперед у питаннях розвитку місцевого самоврядування, створення спроможних територіальних громад, фіскальної децентралізації.

Ухваленою Програмою діяльності Кабінету Міністрів України передбачається розробка та прийняття низки законодавчих актів, що стосуються системи та повноважень органів місцевого самоврядування, проведення волевиявлення громадян тощо.

Відтак Україна розпочала реформу із періоду «добровільного об'єднання громад». В Україні нині існує 11338 сільських, селищних та міських рад. Звісно, немало з них включають ще й по кілька сіл. В результаті адміністративної реформи очікується, що має утворитися близько 1500 спроможних громад. Спроможних – у широкому, комплексному розумінні цього поняття, яке включає ресурсний потенціал та високі рівень і якість життя громадян, надання їм переважної більшості послуг як місцевого самоврядування, так і від державної влади.

2.2. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування в діяльності територіальних громад

При дослідженні проблем реалізації Україною міжнародних стандартів місцевого самоврядування неможливо не торкнутися проблеми розробки

загальноприйнятих у міжнародному співтоваристві стандартів, а також їх походження з юридичної точки зору.

В аспекті формування міжнародних стандартів інтерес становить не тільки спільна діяльність держав з розробки основних міжнародних угод концептуального характеру, але й імплементація розроблених документів в окремих країнах. Причому їх втілення в життя може здійснюватись і в односторонньому порядку, якщо таке рішення прийнято на рівні законодавчої та виконавчої влади кожної країни. Причому реалізація цих процесів тягне за собою взяття певних зобов'язань, оскільки міжнародні стандарти місцевого самоврядування впорядковують і напружують систему локального управління, а, отже, підвищують її якісні параметри.

З вищевикладеного випливає, що міжнародні стандарти місцевого самоврядування за своєю суттю є документами міжнародного права, які розробляються на рівні міжнародних міжурядових організацій. Глобальні тенденції інтернаціоналізації міжнародного життя здійснюють вплив на процеси розробки цих норм, а в подальшому вже стандарти впливають відносини як в середині окремих країн, так і на рівні міждержавного співробітництва. Тобто, дані стандарти як документи міжнародного права є юридично обов'язковими до застосування. Тому вважається, що міжнародні стандарти сприяють згуртуванню світового співтовариства, уникненню ізоляції окремих країн, і формуванню нової цивілізації спільного господарювання. Безумовно, що це вкотре підкреслює важливість формування та втілення в життя стандартів місцевого самоврядування.

Для нашої держави використання міжнародних юридичних норм і стандартів у правовому регулюванні організації і діяльності місцевого самоврядування є надзвичайно своєчасним. Вхідження України у світове співтовариство як повноправного члена наділило її певними обов'язками виконання відповідних міжнародно-правових зобов'язань як в середині країни, так і на міжнародній арені. Насправді з цим виникають певні труднощі та проблеми, які пов'язані з кризовою ситуацією в економіці держави, що тягне за

собою відсутність відповідних фінансово-матеріальних умов та політичної волі, так і особливостями менталітету українського народу, який довгий період часу жив в умовах тоталітарного мислення, яке припускає низький рівень і правосвідомості, і правової культури.

Ці процеси створення міжнародних стандартів у Західній Європі розпочалися ще з 1949 р., з моменту створення Ради Європи (далі – РЄ) – регіональної ММУО, що об'єднує сьогодні 43 держави континенту.

«Домінантою філософської ідеї РЄ є права людини, їх визнання в рамках держав, а також охорона і захист на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях. Це знайшло своє закріплення у ст. 3 Статуту РЄ, яка говорить, що "кожен член Ради Європи в обов'язковому порядку зобов'язаний визнати принципи верховенства права і здійснення прав і свобод людини всіма особами, котрі перебувають під його юрисдикцією, щиро й ефективно співробітничати в досягненні мети Ради Європи". Свідченням реалізації цієї мети є понад 150 різного роду конвенцій і угод, що обіймають різні аспекти захисту прав людини, охорони навколишнього природного середовища, культури, спорту і фахової освіти» [48].

Муніципальне право європейських держав вибудовувалось на основі Європейської хартії місцевого самоврядування, яка окреслює та направляє розвиток місцевого самоврядування в Європі. Зазначається, що «у його основу покладено класичний принцип субсидіарності, відповідно до якого саме на нижчих рівнях управління слід вирішувати ті питання місцевого значення, які не має сенсу передавати наверх» [48].

Визначаючи виключну роль принципів у формуванні будь-якої європейської системи місцевого самоврядування, необхідно звернутися до їх осмислення у сучасній науці муніципального управління. Так, як зазначає В. Беспалий, «характеристики принципів місцевого самоврядування дозволяють досягнути протиріччя в управлінській діяльності, розвиток влади. Фіксує закономірності та тенденції розвитку місцевої влади, вони відображені у процесах становлення громадянського суспільства,

парламентаризму, захисту прав людини» [9, с. 210].

Європейський вибір України спрямовує подальшу реалізацію політики децентралізації. Втілюючи в життя досвід децентралізації в розвинених країнах Європи, в першу чергу в Франції, Німеччині та Польщі доцільно застосовувати ті найкращі практики і пристосувати їх для потреб українського суспільства. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та проекту Хартії про регіональне самоврядування визначають демократичні основи проведення територіальної реформи та децентралізації державного управління в нашій країні.

Таблиця 2.1

Підходи до визначення засад місцевого самоврядування в Україні [48]

Параметри для аналізу	Європейська хартія місцевого самоврядування	Конституція України	Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”
Встановлення меж повноважень	Ч. 2 ст. 4: місцева влада за законом має: право вільно вирішувати будь-яке питання, не вилучене зі сфери її компетенції і вирішення якого не доручене нікому іншому органу	Ст. 19 ... діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України	
Принцип субсидіарності	Визначений ч. 3 ст. 4	-	-
Питання територіального устрою	Ст. 5 закріплює принципи цілісності території	П. 13 ст. 92 територіальний устрій України визначається виключно законами	
Адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування	Ст. 8: ... може здійснюватися тільки згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією або законом		Не визначає об’єктів, форм та підстав адміністративного контролю. Ст. 20 містить лише загальні положення

Як видно з табл. 2.1, Європейська хартія місцевого самоврядування та Закон України “Про місцеве самоврядування України” базуються переважно на

державницькій теорії, а Конституція України, про що свідчить детальний аналіз її положень, регулює питання місцевого самоврядування виходячи з концептуальних положень як з державницької, так і громадівської теорії та теорії дуалізму [48].

Відповідно до громадівської теорії виписані, наприклад, такі положення Конституції України: органи місцевого самоврядування не включені до системи органів державної влади (ст. 5, 19, 38, 47, 55, 56, 71); місцеве самоврядування в Україні визнається державою, а не надається нею (ст. 7); місцеве самоврядування гарантується державою (ст. 7); основним носієм функцій і повноважень місцевого самоврядування є територіальні громади (ч. 1 ст. 140); служба в органах місцевого самоврядування розглядається як самостійний вид публічної служби (ст. 38); місцеве самоврядування визначається як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення (ст. 140) [48].

Отже, незважаючи на те, що національне законодавство України в більшості відповідає світовим стандартам, але потрібно удосконалити норми законодавства у цій сфері, забезпечити механізм запровадження стандартів місцевого самоврядування у практиці територіальних громад в Україні .

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Удосконалення механізмів розвитку дієвих та самодостатніх територіальних громад на основі системного підходу

Реформування територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою в Україні – це одна з фундаментальних реформ, що торкається багатьох сфер життєдіяльності людей. Успішна реалізація цієї реформи, результатом якої має стати кардинальна зміна засадничих принципів управління суспільним розвитком, стане вагомою передумовою і запорукою вирішення інших системних проблем суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку українського суспільства.

«В контексті активізації формування громадянського суспільства в Україні найактуальнішими питаннями сьогодення є налагодження ефективної взаємодії між владою та суспільством, створення дієвих механізмів цього процесу. Особливо це стосується органів місцевого самоврядування тому, що вони є найбільш наближеними до населення. Головною метою місцевого самоврядування, виходячи з європейського досвіду, є формування життєздатних територіальних громад, які забезпечуватимуть сталий розвиток громад за рахунок повного використання місцевих ресурсів, широкого залучення всіх громадян до вирішення місцевих питань» [40].

«Однак в Україні і надалі відсутній реальний суб'єкт місцевого самоврядування – самодостатня територіальна громада, яка б володіла фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, а також мала б внутрішні джерела прибуткової частини місцевого бюджету» [40].

Для вирішення вже означених проблем у реформуванні територіальних громад та запобігання виникненню нових необхідне удосконалення інституційного забезпечення процесу реформування територіальних громад, що

передбачає удосконалення законодавчо-нормативного забезпечення для подальшого реформування та формування системи організаційно-правових і фінансово-економічних механізмів, спрямованих на становлення і розвиток самодостатніх територіальних громад.

З метою забезпечення системного підходу до реформування територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою потрібно [30; 71]:

- прийняти проект закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)», яким вносяться зміни стосовно адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, що створить конституційну основу для подальшого удосконалення законодавчого регулювання процесу децентралізації влади;

- розробити й прийняти закон України «Про адміністративно територіальний устрій України», в якому визначити засади державної політики у цій сфері, конструкцію нового адміністративно-територіального устрою, уніфіковані вимоги і критерії до адміністративно-територіальних одиниць усіх рівнів, чіткі процедури утворення і ліквідації адміністративно-територіальних одиниць, порядок встановлення і зміни їх меж тощо;

- підготувати й прийняти нову редакцію Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», унормувавши забезпечення функціонування повноцінного місцевого самоврядування на трьох його рівнях (регіон, район, громада), надання місцевим радам права формування власних виконавчих органів, перерозподіл повноважень між державними органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування на засадах субсидіарності, зміцнення ресурсної бази місцевого самоврядування;

- сформувати необхідну законодавчу базу для децентралізації владних повноважень у всіх галузях та сферах надання послуг, чітко визначити функції місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування всіх рівнів;

- міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади привести концептуальні засади реформування, зокрема, системи освіти, охорони здоров'я, інших соціальних галузей у відповідність до основних положень Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні;

- розробити та затвердити в установленому порядку державні стандарти (нормативи) якості адміністративних, соціальних та інших послуг, що надаються населенню у відповідних сферах.

Для подальшого реформування територіальних громад на основі положень законодавства про об'єднання територіальних громад необхідно [5]:

- прискорити доопрацювання і внесення змін до перспективних планів формування територій громад, які зможуть реалізувати в повному обсязі функції з надання високоякісних послуг населенню у життєво важливих сферах, для кожного регіону на основі положень Методики формування спроможних територіальних громад;

- з метою подолання наслідків тривалого і неузгодженого процесу розробки та схвалення перспективних планів формування громад та усунення його залежності від політичної кон'юнктури на регіональному рівні, доцільно передати повноваження щодо затвердження проектів перспективних планів формування територій громад області від обласної ради до обласної державної адміністрації. Перспективний план не є політичним документом, він має передбачати такий адміністративно-територіальний поділ регіону, який би забезпечував спроможність усіх утворених громад;

- законодавчо визначити механізми проведення загальних зборів громадян, громадських слухань, місцевих ініціатив, діяльності громадських рад, органів самоорганізації населення. Зокрема, підготувати й прийняти нову редакцію Закону України «Про органи самоорганізації населення»;

- визначити напрями використання державної фінансової підтримки об'єднаної територіальної громади, зокрема, включивши статті витрат, пов'язані з процесом об'єднання територіальних громад: вивчення громадської

думки, реорганізація структур управління територіальною громадою з врахуванням передбачених законом компенсацій, виплата одноразових компенсацій в зв'язку з припиненням повноважень керівників територіальних громад та працівників органів місцевого самоврядування громад, що об'єднуються тощо;

– необхідна широка підтримка громадськості, для отримання якої потрібне об'єктивне широке висвітлення процесу та проблем реформування у засобах масової інформації. Для цього необхідно запровадити в друкованих ЗМІ, на центральних та місцевих телеканалах широку медійну програму для роз'яснення сутності реформи децентралізації, її переваг та особливостей проведення.

З метою активізації діяльності щодо впровадження форм співробітництва територіальних громад необхідно [62]:

– з огляду на слабку динаміку укладання нових договорів про співробітництво та відсіювання частини поданих на конкурс проектів співробітництва через низьку якість їх оформлення, треба посилити методичне забезпечення та координацію цієї роботи з боку місцевих органів виконавчої влади. Доцільно розмістити на офіційному веб-сайті Мінрегіону зразки укладених договорів про співробітництво для ознайомлення іншими територіальними громадами;

– поширити застосування форм співробітництва на об'єднані територіальні громади, передбачивши спрямування на реалізацію проектів коштів, які отримали об'єднані територіальні громади на підтримку інфраструктури;

– забезпечити сприяння та активізацію роботи щодо подання проектів співробітництва (у тому числі проектів співробітництва об'єднаних територіальних громад) для отримання фінансування з Державного фонду регіонального розвитку проектів розвитку;

– опрацювати питання правових засад розширення повноважень органів місцевого самоврядування з питань розпоряджання та об'єднання

майна та ресурсів в рамках співробітництва територіальних громад для виконання спільних програм та ефективного надання публічних послуг населенню.

«Ще одним важливим завданням вдосконалення та оптимізації системи місцевого самоврядування постає врегулювання проблеми забезпечення його фінансової спроможності. Внесення змін до відповідних нормативних актів повинно стосуватися розширення прав органів місцевого самоврядування щодо мобілізації додаткових джерел наповнення бюджетів та зменшення їх правової залежності від місцевих органів виконавчої влади. Чинне законодавство, що регламентує місцеві бюджети, по суті, не передбачає чітко визначених джерел достатнього фінансування діяльності в регіонах для всеосяжного вирішення питань місцевого значення. У більшості регіонах України формування прибуткової частини місцевих бюджетів здійснюється в основному не за рахунок власних джерел доходів. Для місцевих бюджетів більша частина їх прибутків є результатом реалізації міжбюджетних відносин. Крім того, на фінансову самостійність органів місцевого самоврядування впливає відсутність їх зацікавленості в збільшенні збору податків на своїй території» [40].

3.2. Реалізація територіальними громадами принципів місцевого самоврядування в умовах реформ

Останнім часом в Україні відбуваються дуже важливі законодавчі зміни: місцеві бюджети отримали додаткові ресурси та майже повну автономію, а громади – стимули і механізми до співпраці та об'єднання. На місцях відтепер залишаються значні ресурси, повноваження і відповідальність, яких місцеве самоврядування ніколи не мало. Тому виникає завдання – потрібно координувати впровадження процесів реформування в регіонах, доносити важливість цілей та завдань реформи до місцевих політиків і населення, а також вибудовувати ефективну систему зворотного зв'язку між центром та регіонами.

З огляду на це, виникає потреба в адекватній інформаційній політиці, яка має проходити на усіх інформаційних рівнях з метою роз'яснення широкому загалу, що відбувається в країні, яку роль відтепер може відігравати кожен громадянин – житель конкретної територіальної громади. Постає водночас і необхідність експертної та технічної підтримки на регіональному рівні, залучення до впровадження реформування зарубіжних експертів [30].

На даному етапі реформування місцевого самоврядування в Україні актуальним завданнями є ефективна координація, інформаційно-роз'яснювальна робота на місцях, а також зворотний зв'язок між центром та регіонами. В кожній області вже створюються Офіси з питань впровадження реформ у сфері місцевого самоврядування, децентралізації повноважень органів виконавчої влади. Метою роботи цих Офісів є посилення інституційного, адміністративного та експертного забезпечення реформи на місцевому і регіональному рівні.

Експерти Офісів реформ мають допомагати місцевим радам розробляти проекти перспективних планів розвитку, консультувати та надавати практичні рекомендації представникам органів місцевого самоврядування щодо реалізації закону про добровільне об'єднання територіальних громад, а також формувати позитивне сприйняття створення спроможних територіальних громад. Слід додати, що для створення Офісів реформ в областях Міністерство регіонального розвитку отримує міжнародну технічну підтримку Ради Європи, а також Асоціації міст України в рамках проекту «Діалог», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку.

Інформаційний супровід реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади забезпечується в рамках впровадження Проекту «Експертна та інформаційна підтримка процесу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», що реалізується Інститутом громадянського суспільства (www.csi.org.ua) за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Також в рамках Проекту здійснюється підтримка діяльності експертної групи, яка допомагає «...органам

державної влади у розробці (доопрацюванні) законопроектів, актів Кабінету Міністрів України та інших документів, необхідних для найскорішого впровадження в Україні реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також організація публічного обговорення розроблених проектів актів та лобіювання їх ухвалення Верховною Радою України» [29].

Актуальним завданням використання потенціалу територіальних громад є підвищення їхньої комунікативної активності. Комунікативна активність представляє собою інтегративну властивість територіальної громади ініціювати, встановлювати та забезпечувати комунікативну взаємодію з іншими суб'єктами, спрямовану на виконання самоврядних функцій територіальної громади [44].

Аналіз законодавчих основ функціонування та розвитку територіальних громад свідчить, що формально комунікативна активність територіальної громади може виявлятися лише в межах передбачених законом місцевих референдумів, загальних зборів громадян, місцевих ініціатив, громадських слухань, а також під час виборів депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів. Насправді ж комунікативні процеси різного спрямування та призначення відбуваються в соціальному середовищі територіальної громади безперервно та у різних формах [44].

Підвищення комунікативної активності територіальних громад спрямоване на досягнення таких цілей:

- досягнення якісного рівня надання послуг населенню як основи економічного розвитку територіальної громади;
- активізація і залучення членів територіальної громади до прийняття рішень;
- проведення демократичних процедур – місцевих і загальнонаціональних виборів, зборів, слухань тощо;
- проведення місцевих і загальнонаціональних інформаційних кампаній [44].

Умовами належного прояву комунікативної активності територіальної громади в процесі здійснення місцевого самоврядування є високий ступінь розвитку комунікативного простору та значний комунікативний потенціал територіальної громади. Це суттєво розширює можливості вибору форм і способів прояву її комунікативної активності для вирішення актуальних завдань [44].

У табл. 3.1 узагальнені результати дослідження форм та способів прояву комунікативної активності територіальної громади в процесі здійснення місцевого самоврядування.

Таблиця 3.1

Форми та способи прояву комунікативної активності територіальної громади в процесі здійснення місцевого самоврядування [41, с. 247]

Види комунікації	Способи комунікативної взаємодії		
	Безпосередня комунікація	Змішана безпосередня та опосередкована комунікація	Опосередкована комунікація
Міжособистісна комунікація	Неформальний обмін думками, особистий прийом громадян, засідання громадської ради, засідання «круглого столу»	«Гаряча лінія», розсилання повідомлень (листів) (у тому числі електронною поштою)	Подання звернень, запитів (у тому числі за допомогою веб-сайту), розсилання смс-повідомлень
Групова комунікація	Загальні збори громадян, внесення місцевих ініціатив	Консультації з громадськістю, проведення громадської експертизи, видання та поширення листівок, буклетів	Повідомлення в соціальних мережах, блогах, розсилання смс-повідомлень
Масова комунікація	Громадські слухання, мітинги та інші масові заходи	Флешмоб, проведення місцевого референдуму	Повідомлення на інформаційних стендах, повідомлення на носіях зовнішньої реклами (бігборди, сітілайти, стікери тощо), графіті, повідомлення на веб-сайтах, розсилання смс-повідомлень, повідомлення в засобах масової інформації

За результатами аналізу досвіду розробки органами місцевого самоврядування на підтримку власної діяльності сторінок в соціальних медіа можна констатувати, що соціальні мережі є повноцінним майданчиком для ведення діалогу з місцевою громадою, розповсюдження інформаційних

повідомлень з метою позиціонування органів місцевого самоврядування у інформаційному просторі та розвитку комунікативної активності територіальної громади та виконавчих органів, що сприятиме становленню позитивного іміджу як місцевої влади, так і самої територіальної громади [44].

Таким чином, комунікативна активність територіальної громади та місцевої влади в контексті використання соціальних мереж в публічному управлінні стає предметом наукових досліджень в галузі соціології та державного управління, наприклад, але системних досліджень використання потенціалу соціальних мереж у формування мережевих систем місцевого розвитку ще не проводилось.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У кваліфікаційній роботі узагальнено теоретичні положення та сформовано практичні рекомендації щодо реалізації основних принципів місцевого самоврядування в контексті реформ в Україні.

Опрацювання теоретико-методологічних та практичних аспектів магістерського дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. Досліджено сферу функціонування та нормативно-правове забезпечення принципів місцевого самоврядування. Встановлено, що принципи місцевого самоврядування знаходять свою практичну реалізацію при здійсненні органами самоврядування своєї діяльності відповідно до Конституції та законів України, яку називають організаційно-правовими формами місцевого самоврядування.

2. Однією із загальновизнаних ознак сучасної демократичної держави є наявність у ній повноцінного місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в Україні сьогодні є багатограним та комплексним політико-правовим явищем. Виходячи з аналізу насамперед Конституції України, місцеве самоврядування можна розгляди як: одну із засад конституційного ладу; певну форму народовладдя; як право жителів місцевої громади на самоорганізацію.

3. Встановлено, що проведення адміністративно-територіальної реформи з метою формування дієвих та спроможних територіальних громад вимагає пошуку і розробки нових підходів до формування та використання їх потенціалу. Проведені дослідження дозволили систематизувати погляди на діяльнісний потенціал за двома підходами: ресурсний та системний.

4. Обґрунтовано, що комплексний механізм використання потенціалу територіальних громад повинен представляти собою систему цілей, принципів місцевого самоврядування, методів державного управління, а також правових, організаційних та економічних важелів, спрямованих на створення умов для розвитку дієвих та самодостатніх територіальних громад.

5. Розкрито роль міжнародних стандартів у формуванні принципів

місцевого самоврядування в Україні при реформуванні територіальних громад в Україні.

6. До основних завдань удосконалення механізмів використання потенціалу територіальних громад належать реальне зміцнення самоврядування та надання громадам достатнього фінансового і матеріального ресурсу для вирішення завдань власного розвитку. Обґрунтовано, що актуальним для удосконалення механізмів використання потенціалу територіальних громад є підвищення їхньої комунікативної активності, яка представляє собою інтегративну властивість територіальної громади ініціювати, встановлювати та забезпечувати комунікативну взаємодію з іншими суб'єктами. Умовами належного прояву комунікативної активності територіальної громади в процесі здійснення місцевого самоврядування є високий ступінь розвитку комунікативного простору та значний комунікативний потенціал територіальної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Нова доктрина українського державного управління: концептуальні позиції / В. Б. Авер'янов // Право України. – 2012. – № 5. – С. 11 – 17.
2. Адміністративно-територіальна реформа в Україні : політико-правові проблеми: Монографія / [І. О. Кресніна, А. Оваленко, К. М. Вітман, О. В. Скрипнюк, Є. В. Перегуда, О. М. Стойко, О. Г. Кучабський, В. А. Явір]; За ред. І. О. Кресніної – К.: Логос, 2009. – 480 с.
3. Алфьоров С.В. Особливості устрою та функціонування територіальних громад країн – членів ЄС / С.В. Алфьоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pprbsu_2013_37_21.pdf – Назва з екрана.
4. Баб'юк І. Основні аспекти формування спроможних територіальних громад / І. Баб'юк, О. Чепель // Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buk-visnyk.cv.ua/miscve-samovryaduvannya/463/> – Назва з екрана.
5. Баймуратов М. О. Муніципальне право України : підручник / М. О. Баймуратов. – 2-е вид., доп. – К. : Правова єдність, 2009. – 716 с.
6. Бакуменко В. Пріоритетні напрями реформування місцевого самоврядування в Україні: оцінка ситуації та забезпечення трансформації / Бакуменко В., Сурмін Ю., Козюра І. // Акт. проблеми державного упр. – Д. – 2015. – № 1. – С. 225-235.
7. Батанов О.В. Функції територіальних громад як суб'єктів місцевого самоврядування в Україні / О.В. Ботанов. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2000. – 20 с.
8. Безсмертний Р. П. Основні засади адміністративно-територіальної реформи в Україні / Р. П. Безсмертний // Реформа для людини: Зб. матеріалів

про шляхи реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. – К.: Вид-во Геопринт, 2005. – С. 76 – 129.

9. Беспалий В. Поняття місцевого самоврядування – історико-порівняльний аспект / В. Беспалий // Публічне право. – 2014. – № 1 (13). – С. 209-215.

10. Бодрова І.І. Європейський досвід удосконалення місцевого самоврядування: [наук. доп.] / І.І. Бодрова, П.М. Любченко; Нац. акад. прав. наук України; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Х.: Оберіг, 2012. – 61 с.

11. Болдирев С.В. Організаційно-правові питання місцевого самоврядування в Україні / С.В. Болдирев; автореф. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2003. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2003/03bsvmsu.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 – Назва з екрана.

12. Бюджетний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>

13. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Войтович Р. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2009. – 403 с.

14. Ворона П.В. Зарубіжний досвід діяльності префектур та українські реалії (уроки для України) / Ворона П.В., Драгомирецька М.І. // Вісник НАДУ при Президентові України. – 2016. – №1. – С. 111-118.

15. Ворона П.В. Місцеве самоврядування в зарубіжних країнах: досвід для України : [навч. посіб. для депутатів місцевих рад] / П.В. Ворона; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна»; Вища шк. політ. лідера. – К.: [Ун-т «Україна»], 2011. – 209 с.

16. Галь Б. Административно-территориальная реформа: благополучие «маленького украинца» плюс инвентаризация всей страны [Електронний ресурс]/ Галь Б. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/project/page3590.html> – Назва з екрана.

17. Гамбург Л.С Теоретичні питання децентралізації державної влади в системі публічної влади унітарної держави [Електронний ресурс] / Л.С. Гамбург // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 4 (І). – С. 134-145. – Режим доступу: <http://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-4-2014-1/20.pdf> – Назва з екрана.

18. Гонцяж Я. Адміністративна реформа: нездійсненні мрії та втрачені можливості. Як знайти конструктивний шлях для реалізації основних компонентів адміністративної реформи?: [монографія] / Я. Гонцяж, Н. Гнидюк. – К. : Міленіум, 2012. – 136 с.

19. Гройсман В. Процеси централізації та децентралізації в сучасному державному управлінні [Електронний ресурс] / В. Гройсман // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип. 2. – С. 26-37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/dums_2015_2_5.pdf – Назва з екрана.

20. Давиденко В. В. Соціальний діалог у громадянському суспільстві. Монографія / Давиденко Віталій Володимирович. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – 358 с.

21. Демків Р.Я. Конституційне право України: Курс лекцій / Р.Я. Демків. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 332 с.

22. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 448 с.

23. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підруч. для студентів ВНЗ / за ред. С. Е. Серьогіної. – Х. : Право, 2005. – 256 с.

24. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» – К.:

ТОВ «Софія», 2012. – 128 с.

25. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 688-р. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249350402>
Назва з екрана.

26. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти./ В.О. Джаман – Чернівці: Рута, 2013. – с. 200-202.

27. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні / наук.-практ. посіб. / за ред. М. О. Пухтинського, В. В. Толкованова. – К. : Крамар, 2003. – 400 с.

28. Європейська хартія місцевого самоврядування: Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 15.10.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036 – Назва з екрана.

29. Євтушенко О.Н. Проблеми децентралізації державної влади і місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2009_29/Gileya29/P2_doc.pdf – Назва з екрана.

30. Загальні засади місцевого самоврядування в Україні. Навч. посіб. /За заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К.: Вид-во НАДУ, 2010. – 211 с. – Режим доступу: <http://nubip.edu.ua/sites/default/files/u97/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD.pdf>

31. Ісакова Т.О. Політичний флешмоб як форма реалізації нових ідентичностей в інформаційному суспільстві / Ісакова Т.О. // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 3 (24). – С. 144-151.

32. Іщенко О. Місцеве самоврядування: світовий досвід та особливості української моделі: громадсько-політична література / Олексій Іщенко; ред. М. Верменчук; Ін-т законодавчих передбачень і прав, експертизи. – К. : Ін-т законодавчих передбачень і прав, експертизи, 2003. – 603 с.

33. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний та порівняльно- правовий аналіз : навч. посіб. / Н. В. Камінська. – К. : КНТ, 2010. – 232 с.

34. Камінська Н.В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування та Україна: монографія / Н.В. Камінська; Нац. акад. внутр. Справ; Київ. ун-т туризму, економіки і права. – К.: [б. в.], 2012. – 405 с.

35. Кафарський В. Україна – ЄС: нові перспективи націотворення / В. Кафарський // Політ. менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 3 – 16.

36. Кириченко Ю.М. Місцеве самоврядування як форма реалізації народовладдя / Ю.М. Кириченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – Випуск 24. Том 3. – 2014. – С. 59-62.

37. Кондрацька Н.М. Концепції місцевого самоврядування: системно-структурний аспект. – Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Випуск 5. Том1. – С. 80-84.

38. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> – Назва з екрана.

39. Короткий огляд реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/korotkyj-oglyad-reformy-mistsevogo-sam/#sthash.4nUaAMK3.dpuf> – Назва з екрана.

40. Костенок І. В. Механізми та способи децентралізації влади: рівень місцевого самоврядування. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2012. № 3. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2621>.

41. Кравченко В.В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні: Навч. посіб. / В.В. Кравченко, М.В. Пітцик. – К.: Арарат-Центр, 2001. – 176 с.

42. Круш П.В. Національна економіка: регіональний та муніципальний вимір: Підручник / Круш П.В., Кожемяченко О.О. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 320 с.

43. Куйбіда В. Поняття місцевого самоврядування в Україні / Куйбіда В., Чушенко В. // «Право України». – № 5. – 2009. – С. 19.

44. Ломако В. Комунікативна активність територіальної громади та муніципалітету в контексті використання соціальних мереж в управлінні містами / Вадим Ломако. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2015/комунікативна-активність-територіал> – Назва з екрана.

45. Луценко П.П. Основні напрямки реформування системи місцевого самоврядування в Україні на основі досвіду ЄС / П. П. Луценко. // Державне будівництво. – 2015. – № 2. – С. 1-14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2015_2_11 – Назва з екрана.

46. Мартиненко В.М. Процес реформування державного управління: цілі, предмет та способи організації / Мартиненко В.М. // Акт. пробл. держ. упр. – Х., 2011. – № 3. – С. 37-43.

47. Місцеве управління в зарубіжних країнах : навч.-метод. посіб. / Чернів. нац. Ун-т ім. Юрія Федьковича ; [уклад. : О. Д. Чепель, В. І. Чебан]. – Чернівці : Рута, 2011. – 139 с.

48. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування. – Режим доступу: https://revolution.allbest.ru/law/00520535_0.html.

49. Організація та функціонування представницьких органів місцевого самоврядування в зарубіжних країнах : наук. розробка / авт. кол. : О. Д. Лазор [та ін.] ; за наук. ред. О. Д. Лазор. – К. : НАДУ, 2009. – 44 с.

50. Органьї местного управления в зарубежных странах: сравнительное исследование. – М. : ИНИОН РАН, 1994. – С. 16.

51. Основи регіонального управління в Україні : підручник / авт.-упоряд. : В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін. ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2012. – 576 с.

52. Офіційний портал громадської організації «Інститут громадянського суспільства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/about-csi/> – Назва з екрана.

53. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування / Панейко Ю. – Л.: Літопис, 2012. – 196 с.

54. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: Підручник / Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. – К.: КНТ, 2011. – 532 с.

55. Пожарский Д. В., Мирзоян Э. Р. Цель государства в учении Георга Еллинека / Пожарский Д. В., Мирзоян Э. Р. // Вестник Владимирского юридического института. – 2008. – № 1. – С. 190–191.

56. Покатаєв П.С. Контроль у системі органів місцевого самоврядування: теорія та практика застосування: монографія / П.С. Покатаєв; Клас. приват. ун-т. – Запоріжжя: Клас. приват. ун-т, 2012. – 287 с.

57. Політологія: підручник / М. М. Вегеш. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 384 с.

58. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг: Закон України від 10.12.2015 р. № 888-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/888-19> – Назва з екрана.

59. Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо особливостей державної реєстрації органів місцевого самоврядування як юридичних осіб: Закон України від 25.12.2015 р. № 925-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/925-VIII> – Назва з екрана.

60. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): Проект Закону від 01.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 – Назва з екрана.

61. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19> – Назва з екрана.

62. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19> – Назва з екрана.

63. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> – Назва з екрана.

64. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> – Назва з екрана.

65. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> – Назва з екрана.

66. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19> – Назва з екрана.

67. Про муніципальну варту: Проект Закону від 18.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55192 – Назва з екрана.

68. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 груд. 2010 р. № 1085 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua – Назва з екрана.

69. Про План законодавчого забезпечення реформ в Україні: Постанова ВРУ від 04.06.2015 р. № 509-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/509-19> – Назва з екрана.

70. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> – Назва з екрана.

71. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04.2014 р. №333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p> – Назва з екрана.

72. Проект Закону «Про територіальний устрій України». – К. 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42370 – Назва з екрана.

73. Регіональне управління: підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2014. – 516 с.

74. Реформування системи управління державними фінансами: проблеми, тенденції та перспективи митної та податкової політики: Збірник тез доповідей та матеріалів учасників круглого столу студентського Науково-практичного гуртка митної справи кафедри фінансового менеджменту. – 14 травня 2020 р. – Львів: ФУФБ, 2020. – 141 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezy_14.05.20.pdf – Назва з екрана.

75. Роман В. Ф. Особливості децентралізації та деконцентрації влади: теоретичний аспект / В. Ф. Роман // Ефективність державного управління. – 2014. – Вип. 38. – С. 92-98.

76. Руднева В.Ю. Віртуальна дипломатія: трансформація процесу формування іміджу держав із використанням соціальних мереж / В.Ю. Руднева // Науковий вісник Академії муніципального управління. – К., 2013. – Вип. 4. – С. 328-336.

77. Рябченко О.П. Єдність та розподіл влад у системі органів державної влади в Україні / О.П. Рябченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2000. – № 1 (10). – С. № 3-11.

78. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика [Електронний ресурс] / О. Скрипнюк // Віче : громадсько-політичний і теоретичний журнал. – 2015. – № 12. – С. 22-24. – Режим доступу: www.viche.info – Назва з екрана.

79. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація. Практичний посібник / [Ткачук А.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 120 с.

80. Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 80 с.

81. Третяк О.А. Вплив новітніх комунікаційних інтернет-мереж на розвиток публічної сфери політики / О.А. Третяк // Економічний часопис ХХІ.– 2011. – С 37-39.

82. Фролов О.О. Конституційно-правове регулювання державної підтримки місцевого самоврядування: український і зарубіжний досвід / О.О. Фролов; [наук. ред. С.Г. Серьогіна]; Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування. – Х.: Юрайт, 2013. – 86 с.

83. Шевчук Б.М. Децентралізація // Енциклопедія державного управління: у 8 Т. / наук.-ред. кол. Ю.В. Ковбасюк (голова) [та ін.]; Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – К.: НАДУ, 2011. – Т.8. – Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 167-169.

ДОДАТКИ